

Il-knisja tal-Gudja fl-aħħar Gwerra

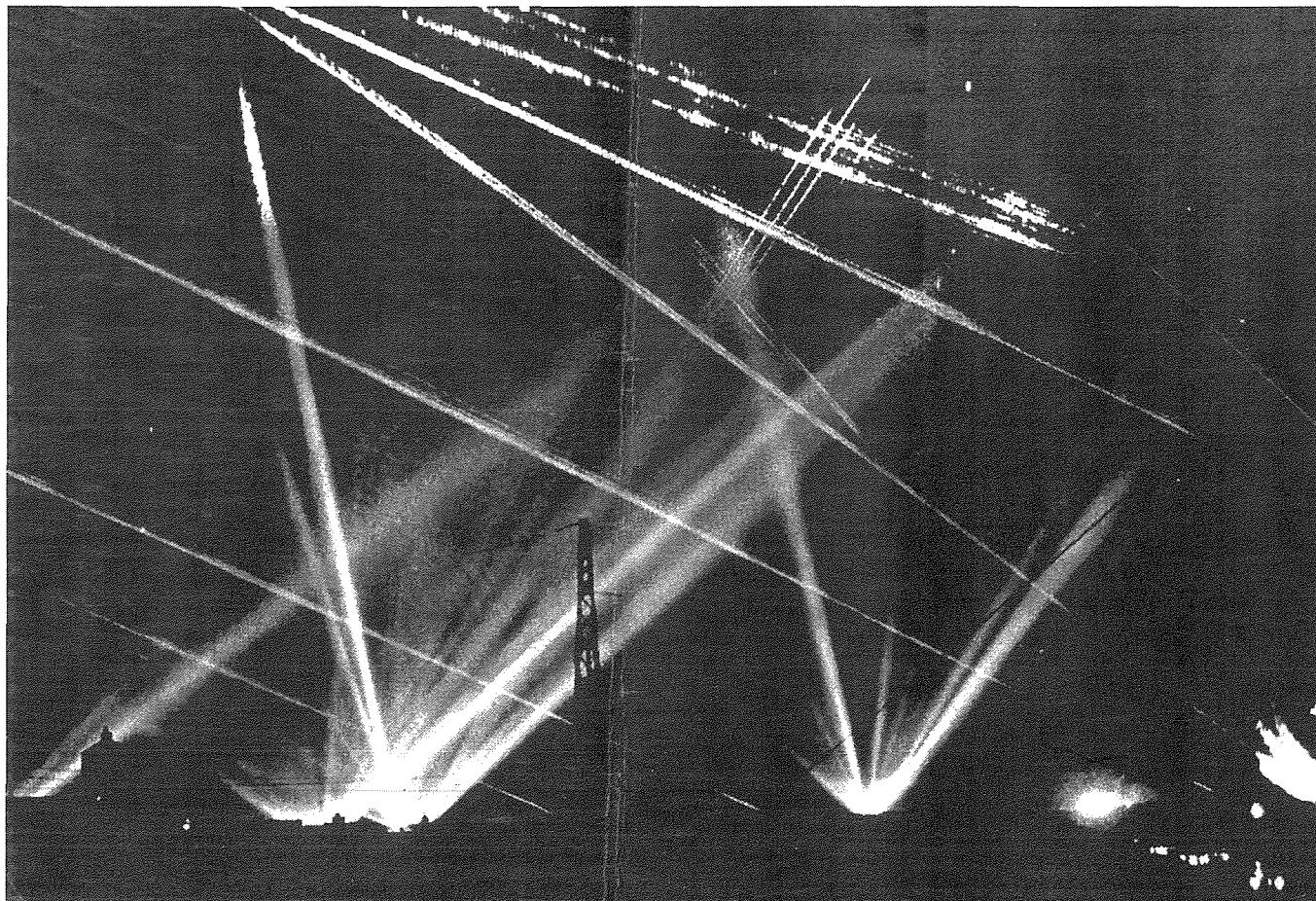
L-istorja tat-Tieni Gwerra Dinjija fuq Malta tista' tinqasam f'erba' jew hames fażijiet differenti, waħda aktar krudili mill-oħra ta' qabilha, sakemm wara l-15 ta' Awwissu 1942 bdejna l-aħħar u l-itwal fażi lejn ir-rebħha. Għal dawk li huma *air raids* u bombi fuqna, l-agħar fażi bdiet f'Dicembru tal-1941, meta l-ajrūplani tal-'Luftwaffe' Ģermaniża niżlu fi Sqallija determinati li jkissru l-forzi militari ta' Malta u l-moral tal-poplu, imma d-determinazzjoni Ģermaniża sabet hawn Malta determinazzjoni ugħali għar-rezistenza kontrihom.

L-agħar tal-agħar kienu x-xhur ta' Marzu, April u Mejju 1942, meta l-*air raids* saru aktar spissi u bombi bdew jintefgħu apposta kontra nies fit-toroq u fl-ġħelieqi, u fuq bliest u rħula fejn ma kien hemm xejn militari. Immaxinganjaw anki tifel qiegħed jirgħa l-mogħoż fl-ġħelieqi ftit 'l-isfel quddiem ic-ċimiterju. Fost oħrajn, fl-ewwel ta' Marzu, il-Ġermaniżi bbumbardjaw il-knisja ta' Stella Maris f'Tas-Sliema u fl-ewwel ta' April ibbumbardjaw il-Knisja tas-Sacro Cuor. Fit-3 ta' April gie bbumbardjat il-vapur ta' Ghawdex. Fl-4 ta' April intlaqtet il-knisja ta' Santu Wistin tal-Belt u fis-7 ta' April waqa' t-Teatru Rjal u l-Knisja tal-Marsa. Il-knisja tal-Furjana għiet distrutta fit-28 ta' April u s-Sibt filghodu 2 ta' Mejju ntefġħet

bomba għall-knisja taż-Żejtun li għiet fil-pjazza u qatlet bosta nies. Fil-15 ta' April 1942, ir-Re George VI tal-Ingilterra ta' lil Malta l-George Cross; "to honour her brave people..." kienet xierqa u sewwa.

Il-Ġermaniżi riedu jolqtu lill-poplu fejn iħoss - il-knejjes tal-parroċċi tiegħi. Nhar il-Ħamis, 9 ta' April 1942, intefgħu bombi għall-knisja tal-Mosta u għall-knejjes ta' Hal Luqa, tal-Imqabba u anki għall-knisja tal-Gudja. Fil-Mosta bomba waqgħet fuq iz-zuntier u ma splodietx. Bomba oħra daħlet gol-knisja mis-saqaf u niżlet fost in-nies li kienu qiegħdin jiġi tgħidha l-quddiesa u wkoll ma splodietx. Ma weġġga' ħadd u l-knisja ma ġralha xejn serju. F'Hal-Luqa u fl-Imqabba l-knejjes intlaqtu u waqgħu. Fil-Gudja l-bomba għiet lura lejn ix-Xellug tal-knisja, ftit metri biss bogħod mill-kampnar il-qadim. Din għiet fil-bitħa tad-dar tal-familja Calleja, faqqiġiet il-blat ta' fuq ix-xelter privat tagħhom u qatlet lin-nies kollha li kienu fi. (Flok din id-dar, f'għeluq is-saqaq tal-Kappillan, ma nbena xejn u l-art għiet asfaltata u saret parti minn pjazza. Is-saqaq sar Triq il-Kappillan). Din kienet l-ewwel bomba għall-knisja tal-Gudja u, bħal fil-każži tal-Mosta, il-knisja tagħna ma ġralha xejn.

Fuq il-Gudja, il-Ġermaniżi nsistew u ftit ġranet

id-19 ta' April 1942, fl-air raid tal-ghaxra ta' filgħodu, tefgħu t-tieni bomba għall-knisja. Din ġiet fuq hanut qadim u dar qadima b'sular wieħed, li kien hemm faċċata tal-bieb il-kbir; fejn illum hemm il-villa tal-familja Dalli. In-nies kienu fix-xelter tal-misraħ u ħadd ma korra. Għat-tieni darba, il-knisja għal naqra ma ntlaqtix u rega' ma ġralha xejn.

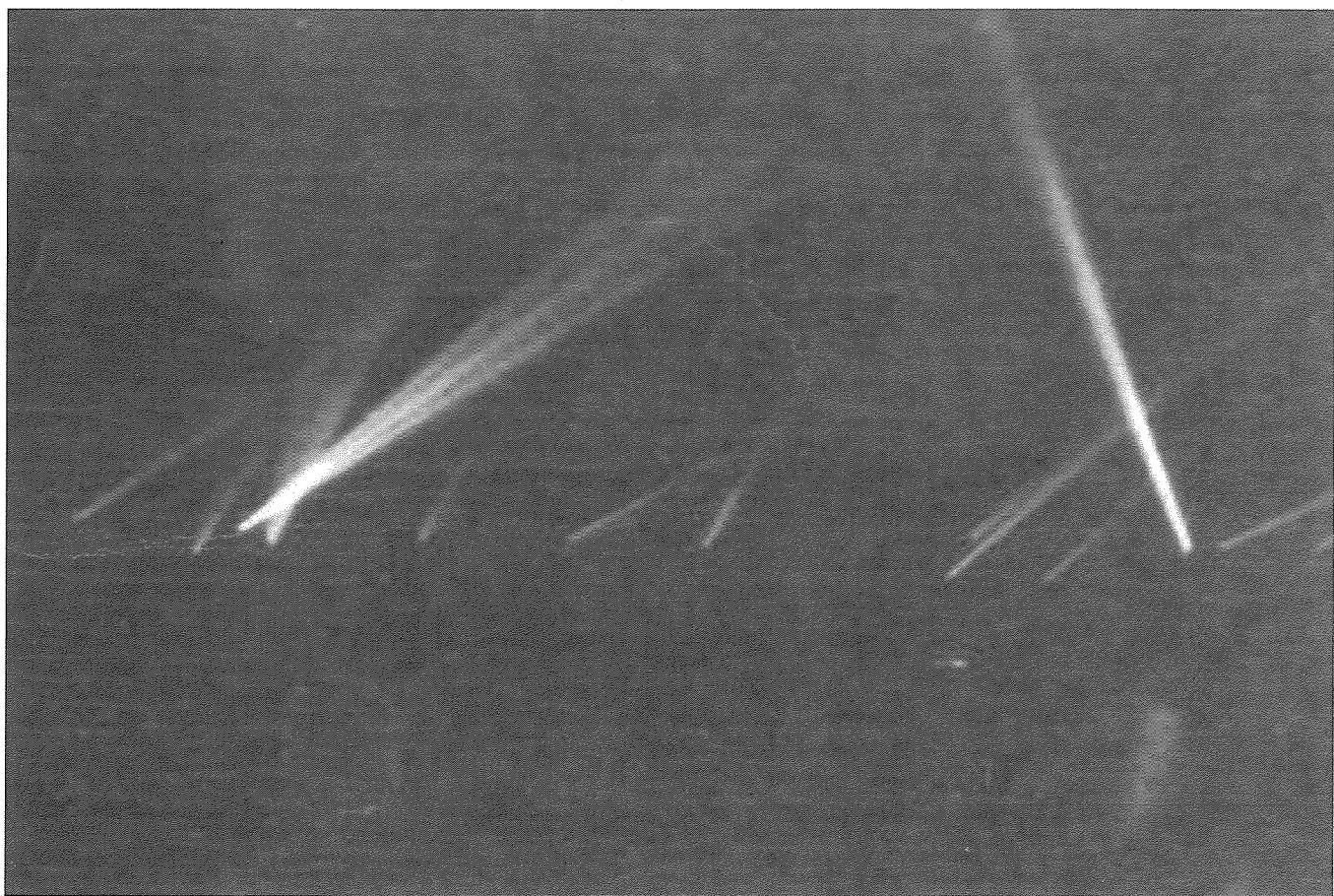
Biex jibbopardjawn Safi Strip jew l-ajruport, l-ajruplani Ġermaniżi kien spiss jidħlu minn fuq M'Xlokk u jgħaddu minn fuq il-Gudja. Kien facili għalihom li jaħlu bomba oħra biex jiddistruġġu l-knisja ta' tliet kampnari. Kien żgur jonfilhom is-sens ta' superjorità li kull darba li jgħaddu jaraw taħthom il-knisja meqruda. Imma anki din it-tielet bomba reġġhet ma laqtix il-knisja. Din ġiet lejn il-lemin tal-knisja. Trijangolu ta' tliet bombi u dejjem il-knisja tal-Gudja ma jiġi rilha xejn. Aħna l-anzjani li għexna l-gwerra nafu b'dawn: ta' warajna jistgħu jgħad lu l-effetti ta' wara l-bombi.

It-tabib Louis Buttigieg, li kien refugjat fid-dar tal-kažin ġie joqgħod fid-dar tiegħi, fit-triq illum 'Raymond Caruana'. Missieri kien miet bil-bombi tal-gwerra nhar il-Hadd filgħodu, 19 ta' April 1942 u ħija kien għadu ferut fl-isptar. Jiena mort noqgħod maz-zijiet fi Triq Santa Marija.

Tghid kien hemm xi ħaġa oħra aktar minn sempliċi kumbinazzjonijiet biex tliet bombi wara xulxin jirrifjaw li jolqtu l-knisja ta' raħal żgħir bi ftit nies? Għall-Ġermaniżi dan ma kienx sinjal bizzżejjed u, b'rabbja u vendetta tipika għalihom ibbopardjawn Safi Strip.

ir-raħal kollu. Kien bil-lejl għall-bidu tax-xahar ta' Mejju 1942. L-ewwel tefgħu *parachute flares* u r-rahal inħasel bid-dawl li niżel sal-ewwel indana taragħ tax-xelters, imbagħad tefgħu l-bombi. Ix-xelters tregħdu u reġgħu tregħdu; il-bombi inħassu fuqna. Filgħodu rajna li għall-attakk li kien u l-bombi li ntefġħu ftit kienu d-djar li ntlaqtu u waqgħu. Fuq kollo, hadd mill-Gudja ma weġġa'. It-talba herqana tan-nies fix-xelter waqt l-isparar u l-isplużjonijiet tal-kanuni u l-bombi, kienet tkun: "Santa Marija, ifta' l-bombi fil-baħar jew fil-ħamrija", u hekk ġara. Il-bombi ġew fl-ġħelieqi ta' wara d-djar. Din id-darba però l-knisja ntlaqtet minn bomba tal-ħruq li daħlet mis-saqaf u niżlet fil-korsija tan-nisa, quddiem l-artal tal-Karmnu u ndifnet fit-trab tal-qabar mingħajr ma splodiet. (Konna għadna nidfnu fil-knisja). In-nisa li marru għall-quddiesa li saret malajr wara r-Raiders Passed raw ix-xriek tal-qabar miksur fl-art u t-toqba fis-saqaf mnejn deher is-sema ċar qabel beda jisbaħ. Minħabba l-blackouts il-knisja kienet tinżamm fid-dlam u l-bibien magħluqa. Dawn huma incidenti li jixraq jinkitbu u jkunu magħrufa. Sa ftit tas-snini ilu, il-marka fis-saqaf tal-knisja mnejn daħlet il-bomba kienet għadha hemm. Ebda knisja oħra hawn Malta ma ġiet ibbopardjata tliet darbiet u baqgħet wieqfa.

Qisu dan ma kienx bizżejjed, għax kien għad fadal incident ieħor b'xorti tajba għall-knisja tagħna. Seħħ ukoll f'Mejju 1942, ftit jiem biss wara l-attakk fuq il-Gudja. Ajruplan tal-ġlied 'Messerschmitt' intlaqt waqt Dogfight ma' 'Spitfire' kif spicċa l-Air Raid tal-10.00. Kienu qeqħdin fuq in-naħha tax-Xgħajra ta'

Haż-Żabbar u l-ajruplan Ĝermaniż beda niezel bil-mod b'daqsxejn t'ilsien tan-nar iperper warajh. L-ewwel indirizza ruħu lejn il-Furjana u tal-Pietà, dar fuq il-Hamrun u beda ġej lejn Hal Luqa, dejjem jitbaxxa. In-niżla tiegħu kienet tidher ikkontrollata u għad-dritt. Baqa' ġej għal fuq l-ġhelieqi ta' Sqaq Dawra d-Dur (Illum Triq Rużar Formosa) u wasal quddiemi mhux għoli wisq aktar minn fejn jien kont moħbi, mimdud taħt il-balavostri fuq il-bejt tad-dar taz-zijiet fi Triq Santa Marija. Ftit setgħu raw dan l-inċident, imma jien segwejtu sew. Żammejt in-nifs xhīn rajt l-ajruplan dieħel dritt għal ġol-kampnar il-qadim. F'dawk il-granet ta' prepotenza bla ħniena stennejt li nara l-att finali ta' bravura Germaniża. Kienet tkun xena bħal dik li ġrat dan l-aħħar tat-Twin Towers ta' New York. Skantajt xhīn rajt l-ajruplan Ĝermaniż ixaqleb biex jevita l-kampnar u għaddha ftit 'l fuq mid-djar ta' Triq San Mark. Waqa' fl-ġhelieqi lejn il-knisja ta' Loreto. Ghaliex, kolloġġ għie spjegat meta sir naf li l-pilota nzerta ma kien xejn Ĝermaniż, imma kien minn xi pajiż tal-Ewropa ta' fuq, okkupat mill-Ġermanja. Gabuh hawn dirett minn fuq il-front tar-Russja. Kunjomu kien Bourge!

F'Mejju 1942 l-invażjoni ta' Malta mis-suldati Taljani u Ĝermaniż kienet tidher ġerta u imminenti. Kieku saret l-invażjoni, kien ikun hawn massakru ta' nies miż-żewġ naħat. Fl-aħħar mumenti però Hitler biddel fehemtu u minflok l-invażjoni għażżeż li jimblokka l-gżira mill-baħar u ma ġalla assolutament xejn jidħol. L-air raids ma baqgħux intensi bħalma kienu, imma għal dak li huwa mard u nies iddisprati bil-ġuħ, din kienet l-agħar fazi. Domna hekk sal-15 ta' Awwissu.

F'Awwissu 1942 daħal il-konvoj ta' Santa Marija u Malta bdiet tirkupra, u anki l-battalja tal-Afrika ta' Fuq daret favur l-alleati. Ix-xatt Afrikan fuq il-Mediterran ma baqax perikoluz. Lill-Ġermanja bdew jonqsulha l-armamenti u l-piż tal-Amerika fil-gwerra kien qiegħed jinhass favur tagħna. Fl-10 ta' Lulju 1943 il-forzi militari ta' Malta ħadu sehem fl-invażjoni ta' Sqallija. Jien u ħija konna fuq il-bejt nistudjaw ghall-eżamijiet xhīn rajna qtajja' kbira ta' ajruplani għaddejha minn fuqna. Minn Malta beda l-ħelsien ta' Ewropa. F'Malta spiċċa żmien ix-xelters u żmien il-Victory Kitchens. Għalkemm il-gwerra kompliet, hawn Malta rritornajna ghall-ħajja normali, bil-baned, qniepen u bil-festi. Bdejna l-aħħar fażi lejn ir-rebħa.

L-Italja Faxxista ta' Benito Mussolini cediet fil-festa ta' Marija Bambina, fit-8 ta' Settembru 1943, u l-Ġermanja Nazzista ta' Adolf Hitler cediet fis-7 ta' Mejju 1945. It-Tieni Gwerra Dinjija rbaħnieha meta ceda l-Ġappu - aqta' meta? - fl-15 ta' Awwissu 1945, bl-aħbar toħrog l-ġħada.

Gaud P. Borg

TRUCK STOP SNACK BAR

OPENING HOURS: Monday to Saturday from 6.00 a.m. till 6.00 p.m.

WE DO FENKATA NIGHTS ON ORDER - Telephone: 2180 3923 - Mobile: 9984 5117

WE ALSO DO STAFF PARTIES

